

Світлана
Карасьова

СЕКУЛЯРИЗАЦІЯ ТА РЕЛІГІЙНІСТЬ У СОЦІОЛОГІЇ РЕЛІГІЇ: спроба впорядкувати підходи

Синеліна Ю.Ю. Концепции секуляризации в социологической теории

М.: ИСПИ РАН, 2009. — 120 с.

Ю. Синеліна — провідний співробітник Інституту соціально-політичних досліджень РАН (Москва), доктор соціологічних наук, автор низки помітних у пострадянській соціології публікацій з теорії та практики вивчення релігійності¹. Книга «Концепції секуляризації в соціологічній теорії» — остання монографія авторки. Анотація до праці повідомляє, що в ній «вперше у вітчизняній (тут і надалі — російській. — С.К.) традиції здійснено спробу відстежити становлення секуляризаційної парадигми»; «подано науковий аналіз розвитку концепцій секуляризації в соціологічній теорії»;

¹ Див., наприклад.: Синеліна Ю.Ю. О критериях определения религиозности населения // Социологические исследования. — 2001. — № 7. — С. 89—96; Синеліна Ю.Ю. О циклах изменения религиозности образованной частью российского общества (начало XVIII в. — 1917 г.) // Социологические исследования. — 2003. — № 10. — С. 88—96; Синеліна Ю.Ю. Воцерковленность и суеверное поведение жителей Ярославской области // Социологические исследования. — 2005. — № 3. — С. 96—107; Синеліна Ю.Ю. Динамика процесса воцерковления православных // Социологические исследования. — 2006. — № 11. — С. 89—97; Синеліна Ю.Ю. Православные и мусульмане: сравнительный анализ религиозного поведения и ценностных ориентаций // Социологические исследования. — 2009. — № 4. — С. 89—95.

«надано уявлення про різні методики вивчення релігійності населення в західній та вітчизняній соціології» (с. 2). Для пострадянської академічної спільноти, відносно мало ознайомленої із західними теоріями релігійності та секуляризації, така праця є безумовно цінною. Авторка здійснює реферативно-аналітичний огляд низки ефективно апробованих у світовій соціальній науці концепцій. Для виконання такої роботи необхідна широка обізнаність та начитаність у галузі соціальної теорії та прикладної соціології, особливо в напрямку вивчення релігії та секуляризму.

Поряд із розглядом західних концепцій соціальної теорії, Ю. Сінеліна також подає характеристики головних підходів радянської та пострадянської соціології до вивчення феномену релігійності в контексті секуляризаційних процесів. Усі наведені концепції (як західні, так і радянські та пострадянські) на початку книги класифіковано відповідно до тлумачення феномену секуляризації та згодом розглянуто у заданому порядку.

Поза оцінкою адекватності запропонованих авторкою реферативно-аналітичних оглядів та їх класифікації², необхідно визнати, що зміст книги цінний сам по собі, щонайменш за рахунок новизни зібраної інформації.

Загальна панорама здійсненої Ю. Сінеліною роботи є такою.

У першому розділі — «Теорії секуляризації у соціології релігії» — викладено історію формування парадигми та класифікацію головних теорій секуляризації. У другому розділі — «Підходи до вивчення релігійності населення у соціології релігії» — наведено підходи та концепції вивчення релігійності як феномену, змінюваного під впливом секуляризації.

На початку першого розділу розкрито історію терміна «секуляризація» та подано класифікацію концепцій, наведених у книзі. Ця класифікація виглядає таким чином: *класичні* теорії секуляризації (до їхніх авторів зараховано, по-перше, П. Бергера та Б. Вілсона, які песимістично оцінювали цей процес; по-друге, Т. О'Ді та Н. Лумана, які ставились до нього оптимістично; по-третє, Т. Парсонса та Р. Бела, які тлумачили секуляризацію як амбівалентний процес зміни інституційних форм релігії); *альтернативні* теорії секуляризації (сюди залічено Д. Мартина, Р. Старка, Р. Фена); *критичні* теорії (П. Глазнер, Е. Грилі, Дж. Хаден, пізні П. Бергер та Р. Старк); *марксистські* теорії (Ю. Левада, Р. Лопаткін, Д. Угринович, І. Яблоков). В особну групу виокремлено представників *парадигмального* підходу — соціологів, які прагнули виробити загальну парадигму секуляризації (К. Доббелер³, О. Тшаннен, Ф. Горський). Слід відзначити не-

² Докладну гостру критику здійсненого Ю. Сінеліною аналізу окремих західних концепцій дає у своїй рецензії І. Забаєв. Див.: Забаєв І. [Рецензія]. Сінеліна Ю.Ю. Концепции секуляризации в социологической теории. ИСПИ РАН, 2009 // Вестник ПСТГУ. — 2010. — Вып. 1:3 (35). — С. 138—147.

³ Короткий аналітичний огляд теорії секуляризації К. Доббелера дає О. Бреська. Див.: Бреська О. Расколдовывание секуляризации // Religio.ru: Эксперты о религии. — Елек-

послідовність підстав такої класифікації, проте її доводиться прийняти як заданий авторкою порядок розгляду досліджуваного матеріалу.

Спільним для *класичних* теорій, за визначенням авторки, є тлумачення секуляризації або як невідворотного процесу, що «неухильно веде до скорочення сфери релігійного впливу в суспільстві» (с. 8) (П. Бергер, Б. Вілсон, Т. Лукман, Н. Луман, Т. О'Ді), або як процесу зміни способу присутності релігії в суспільстві, що проявляється у заміщенні традиційних її форм новими (Т. Парсонс, Р. Бела).

До групи *альтернативних* концепцій віднесено тих авторів, які вважають секуляризацію не односкерованим простим процесом, а складним комплексом різноспрямованих трансформацій.

Спільним знаменником *критичних* концепцій секуляризації є сумнів стосовно того, що поняття секуляризації адекватно відображає сутність змін, які відбуваються з релігією в сучасному суспільстві.

Марксистські теорії об'єднано в одну групу на тій підставі, що їх автори займалися вивченням процесу тільки в соціалістичному суспільстві і саме з марксистських позицій.

Перший розділ праці містить реферативний огляд зазначених концепцій, а також ще цілої низки тлумачень, які не знайшли місця у первинній класифікації. Тут цей матеріал розміщено в останніх параграфах першого розділу. Авторка класифікує ці тлумачення у наступні групи: *неокласичні* концепції (належать таким вченим, як С. Брюс, М. Чавес, Х. Казанова, Д. Ерв'є-Леже), концепції *десекуляризації* та *контрсекуляризації* (Ж. Кепель, пізній П. Бергер та ін.).

Дійсно цінним змістовним внеском праці Ю. Сінеліної у пострадянську соціальну теорію є огляд радянських та пострадянських концепцій секуляризації (І. Яблоков, Ю. Левада, Д. Угринович, Р. Лопаткін, В. Гараджа, Ю. Кімелев), а також порівняльний аналіз окремих моделей та методик західних та пострадянських прикладних досліджень релігійності.

Другий розділ книги розпочинається з типології, що впорядковує підходи до визначення феномену релігійності. Авторка вважає, що в «сучасній соціологічній практиці можна виокремити кілька типів визначень» цього феномену (с. 81): *широке* (у такому випадку релігійність ототожнюють із світоглядними орієнтаціями особистості); більш вузьке, *традиційне* (коли під релігією розуміють вірування та поведінку індивіда стосовно надприродного та/або вищих цінностей — так узагальнено характеризує цей підхід В. Руф); а також *універсальне* (що спирається не лише на належність до традиційних релігій, але й на нові форми релігійного самовизначення, передусім індивідуальні, наприклад, у межах концепції

тронний ресурс. — Режим доступу: <http://religo.ru/journal/7654>. — Дата доступу: 25.12.2012.

«невидимої релігії» Т. Лукмана чи підходу М. Інґера). Ці типи визначень, як вважає авторка, можна виокремити у практиці як західної, так і радянської та пострадянської соціології релігії.

В останніх параграфах другого розділу Ю. Синеліна порівнює концепції релігійності у прикладних дослідженнях з позицій якісного чи кількісного їх визначення, одновимірності чи багатовимірності заданих їм параметрів, шкалювання різних параметрів релігійності, зіставлення цих шкал тощо.

Ці останні параграфи книги дають уявлення про розвиток світової та російської практики досліджень релігійності, про взаємовплив та неуніфіковане розмаїття підходів до її вивчення.

Загалом здійснена Ю. Синеліною праця дає корисний панорамний огляд сучасного стану тієї галузі соціальної теорії, яка вивчає функціонування релігії у суспільстві та пов'язані із ним трансформаційні процеси.

До питань, які залишаються не зрозумілими впродовж читання цілої книги, можна віднести такі: як авторка розмежує соціальну теорію та прикладну соціологію; як аналізовані у першому розділі теоретичні моделі секуляризації пов'язані з процедурами концептуалізації та операціоналізації феномену релігійності для прикладних досліджень, розглянутих в другому розділі; чим зумовлений вибір авторкою саме цих концепцій, саме таких класифікаційних підстав?

Проте сам факт появи такого огляду в осяжному академічному просторі безумовно становить високу цінність.

Карасьова Світлана — кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії культури факультету філософії і соціальних наук Білоруського державного університету (Мінськ). Сфера наукових інтересів — релігієзнавство, російська духовно-академічна філософія.

Юлія Юр'ївна Синеліна трагічно загинула 1 квітня 2013 року. Її смерть стала відчутною людською та професійною втратою для спільноти дослідників релігії у межах пострадянського простору. Відгук на працю Ю. Синеліної було підготовлено до друку незадовго до її загибелі; в рецензії наведено відомості про автора книги, актуальні на той момент.

Надолуження цієї втрати для пострадянської гуманітаристики (соціології, релігієзнавства, філософії релігії) потребуватиме тривалого часу, для близьких та друзів — це незагоювана рана.

Світла пам'ять